

Historie průmyslu v Tisé

Sdružení rodičů a přátel dětí Tisá OS

Ústecká komunitní nadace

Nadace O₂

Kolektiv autorů: Natálie Belisová, Alžběta Kratochvílová, Radim Bzura, Tomáš Kratochvíl

Způsob obživy

Mlýny

Mlýny v Tisé

Písemné zmínky od 16. století

Panské objekty - nájemní
mlynáři (robotní povinnosti)

-1558 Georg Humpelt

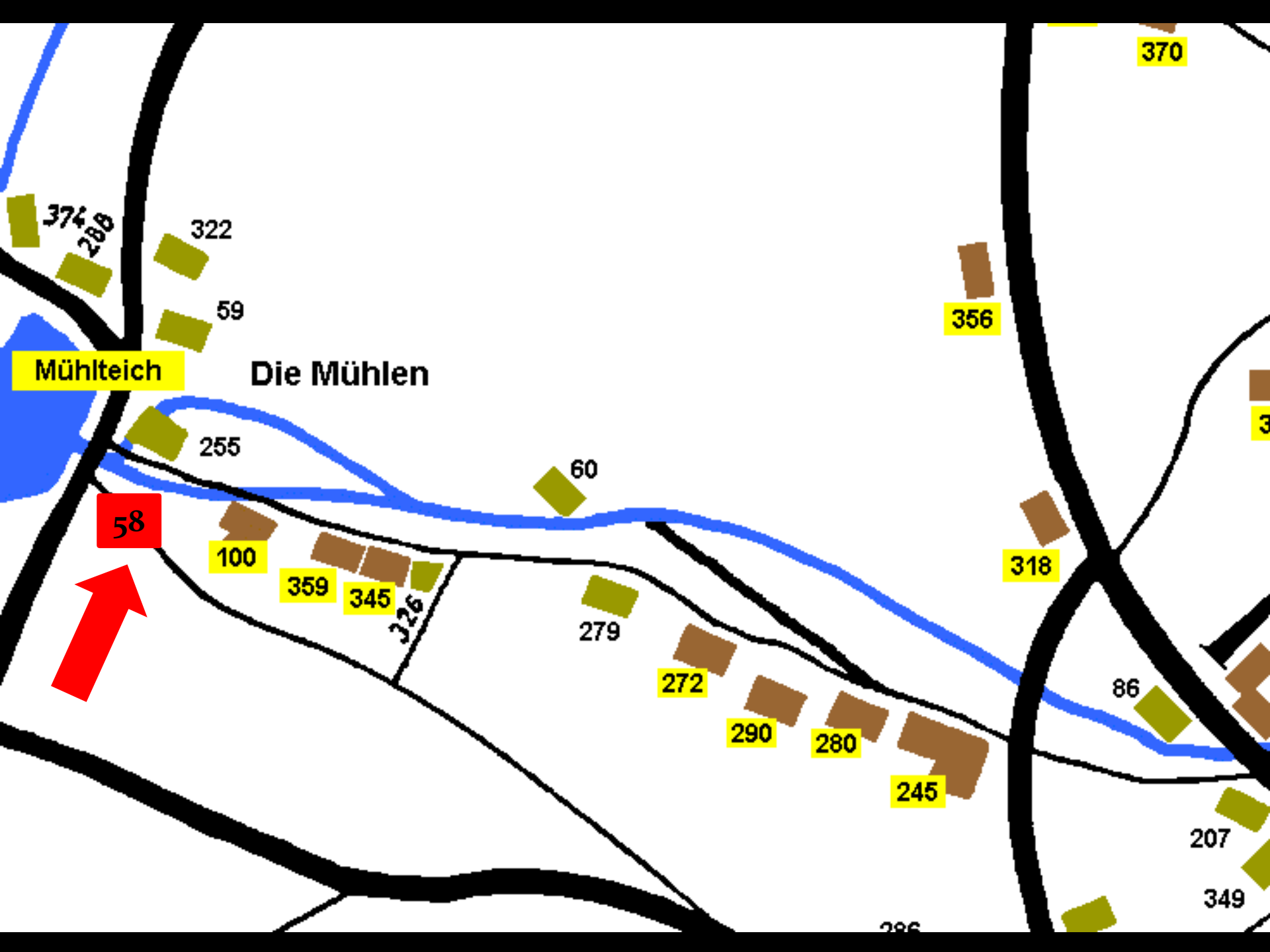
-1637/1680 Jakob Rauchfuss

-1696 Christof John...

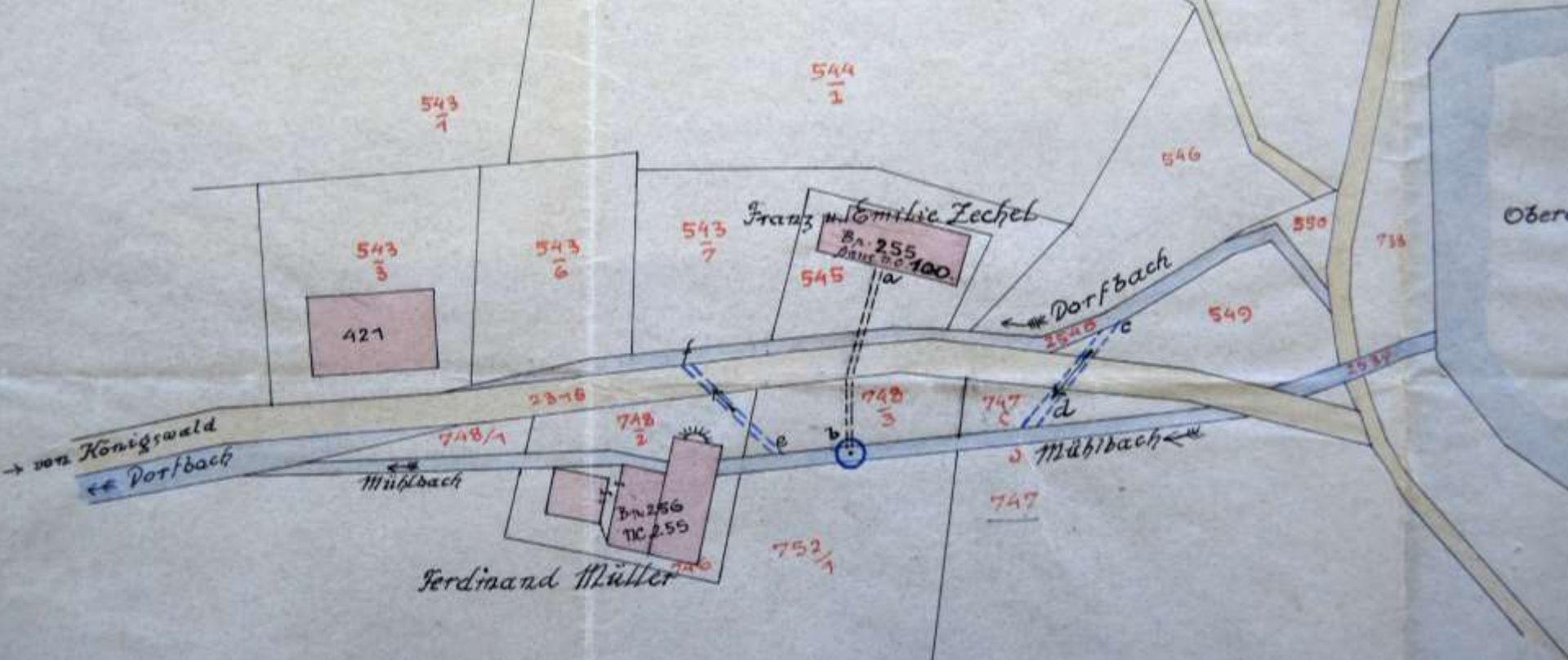
-Vrchnost hradila veškeré
náklady na stavby, opravy a
údržby, transport

-1650: 3 mlýny (Ostrov, Tisá a
Rájec)

-1706: Christof Langer (+1710, 27 let)
 -1710: Christof Winkler
 -1741: Christof Langer
 -kol. 1788 Florian Hübsch
 -1839: úmrtí Apollonie, ženy mlynáře
 Franze Antona Hübsche
 -1843: v domě zesnul nemanželský syn
 Barbory Bärgerové z Jiřetína

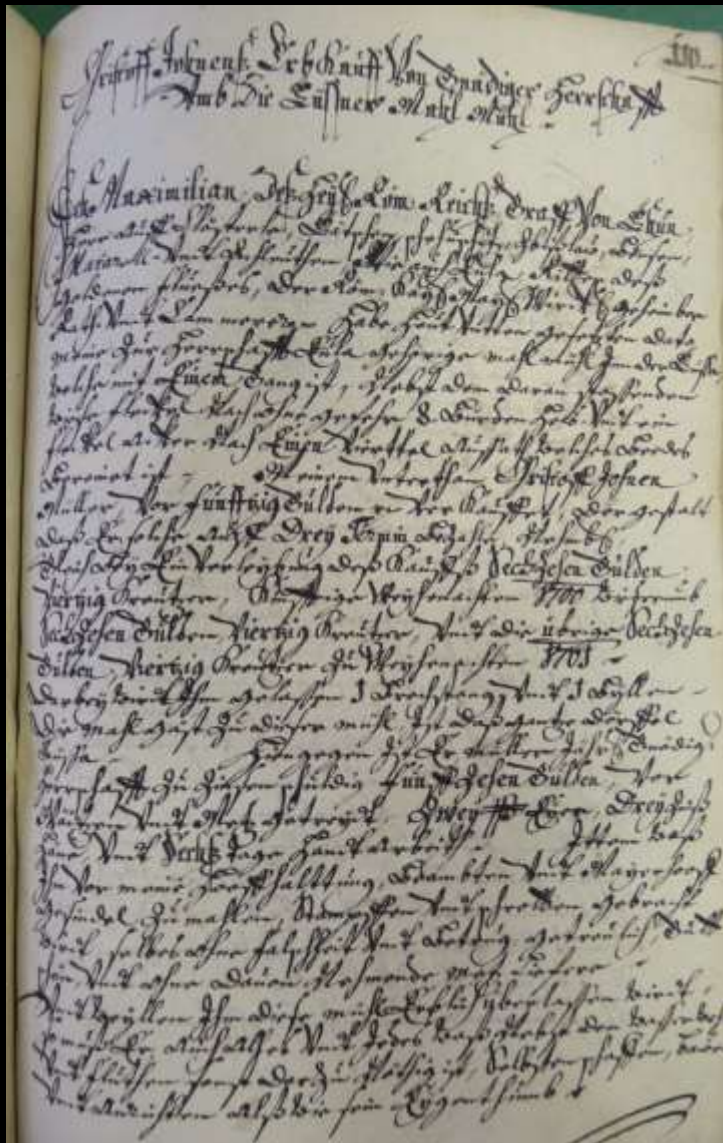
Mlýn v čp. 255:

-1866: Karl Pokorny
 -1878: Bernard Pergelt
 -1921: Ferdinand Müller

Winklerův mlýn, Mittelmühle, čp. 60

- před 1741 Christof Winkler
- 1 mlecí a 1 špicovací složení, vodní kolo na horní vodu
- 1741: Christian Winkler
- 1756: Franz Hamppe
- kol. 1790: Anton Winkler (+ 1810)
- Kol. 1793: Josef Krische (kříž)
- Kol. 1835: Ignaz Winkler (+ 1852)
- Kol. 1839 nájemce Franz Ramisch
- Kol. 1846 Vinzenz Köcher
- Josef Walter
- 1871: Franz Austen

1700: prodej mlýnů do dědičného držení

Christof John, Obere Mühle, čp. 58 (+1705, 47 let)

- 1 mlecí složení + stoupa (+ pole a louka)
- Vybavení a nářadí (páčidlo, oškrt..)
- mleči z celé Tisé
- sedláci z Libouchce: dovoz materiálu a žernovů i palivového či stavebního dříví (které si mlynář koupí)
- Zahradníci z Tisé: pomoc při stavbách
- Ročně 15 zl., 2 kopy vajec, 3 slepice
- 6 dní roboty
- Za své udržovat mlýn, jez a náhon v dobrém stavebním stavu
- Kvalitní mouku pro vrchnost, její služebnictvo a zaměstnance
- Poctivost: nevyměňovat mouku

Fyrpa

Gemeinde Schneeberg

Sommerflur

Krautmühle.

Situation.

Krautmühle, čp. 94

Metallwarenfabrik „Krautmühle“

Tyssa bei Bodenbach

Bahnstation Tyssa-Königswald der D.-B. E.

Telephon: Tyssa Nr. 3.

Telegramm-Adresse: „KRAUTMÜHLE TYSSA.“

Postsparkassen-Konto Prag Nr. 58.599, Postsparkassen-Konto Wien Nr. 1616. — Bankverbindung: Anglo-tschechoslowakische Bank Filiale Bodenbach.

Spezialitäten: Dessinier-Walzwerke für alle Metalle — Möbelbeschläge aller Stilarten und Ausführungen.

Zakladatel: Josef Kraut (+ 1836)

1878: Josef Kraut

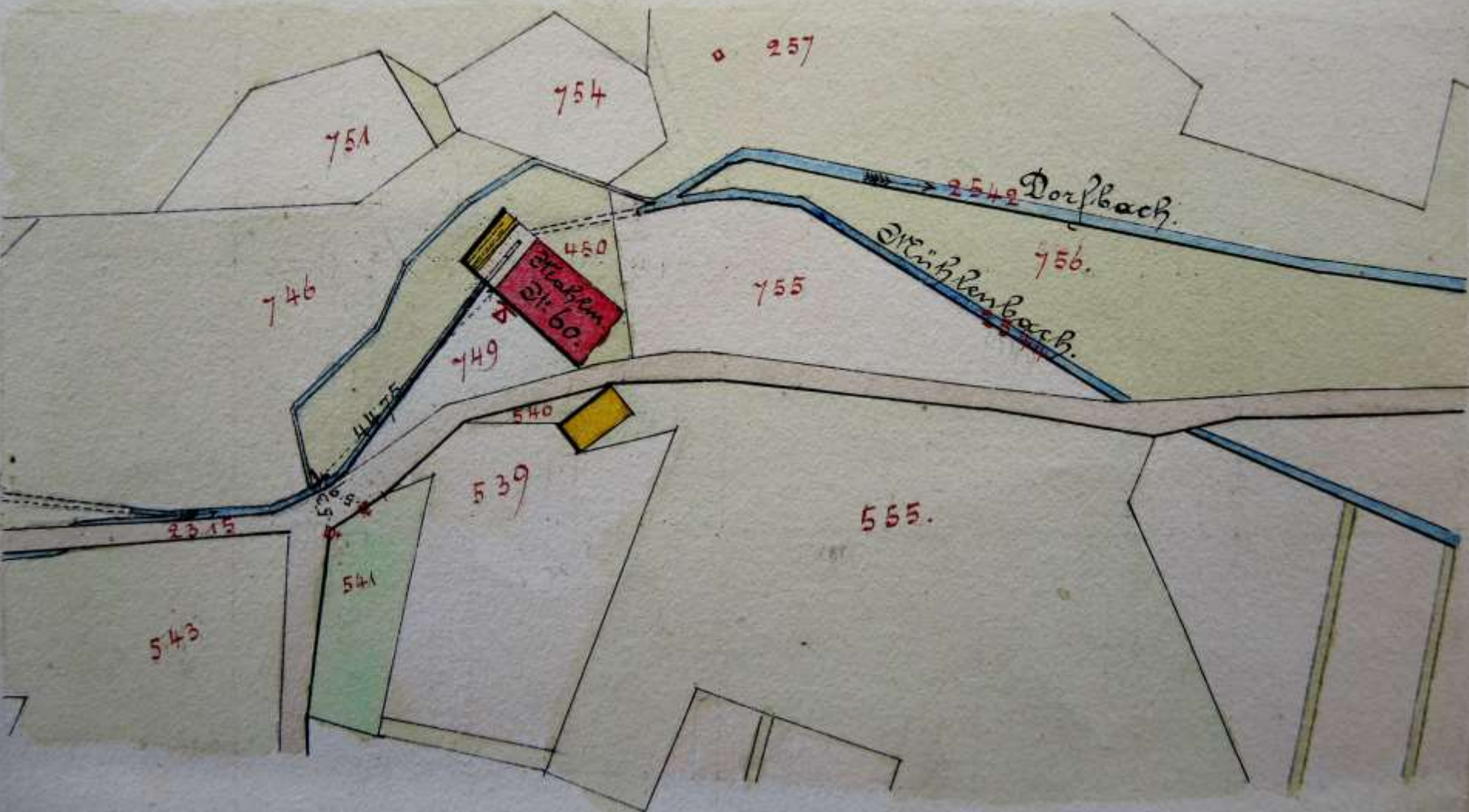
1884: Weigent u. Püschner

(1911): Josef Püschner,

kovovýroba

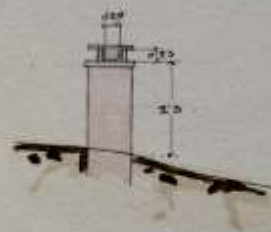
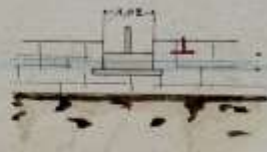
Situation.

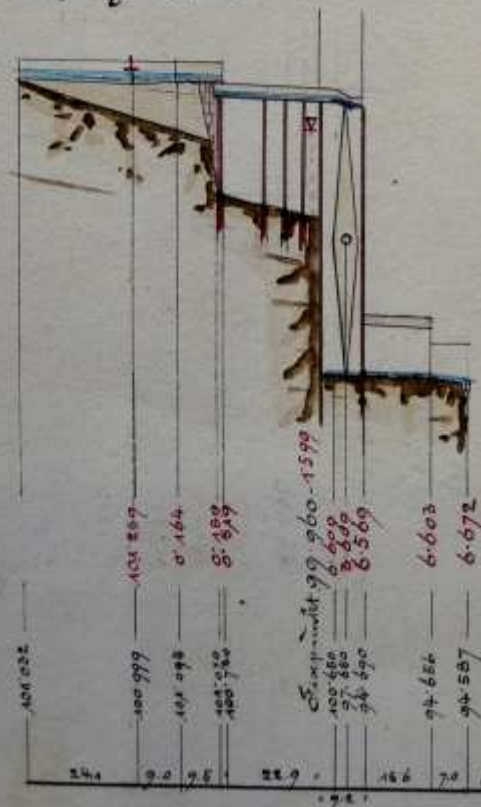
AB.

Wasserrückensicht

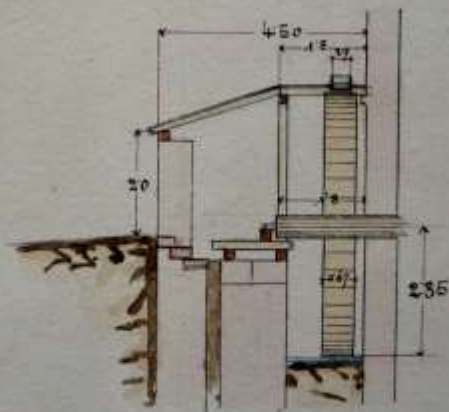
CD.

Längenprofil.

Profil.
der Radstube.

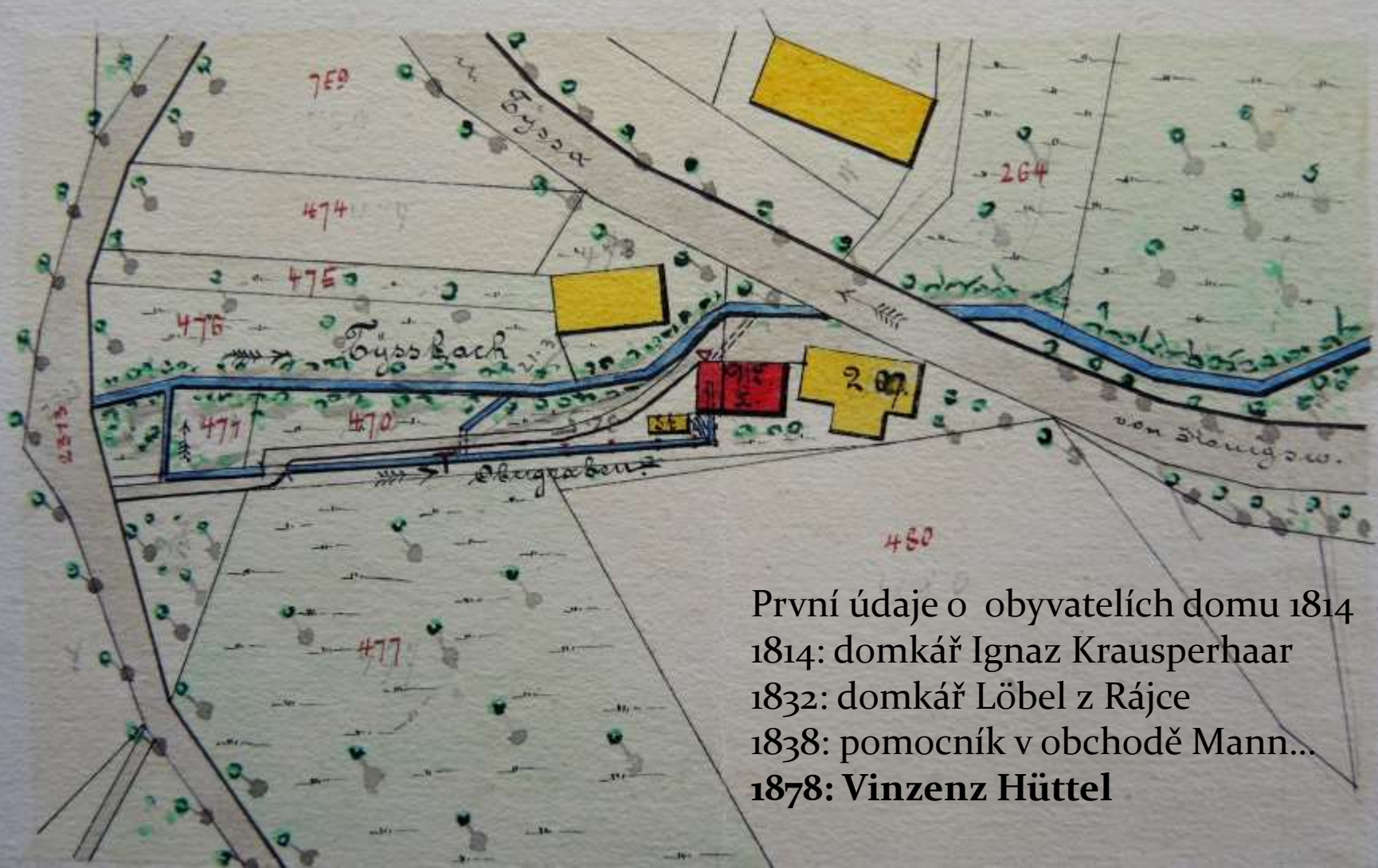
Georg Meier

1779 x 1785

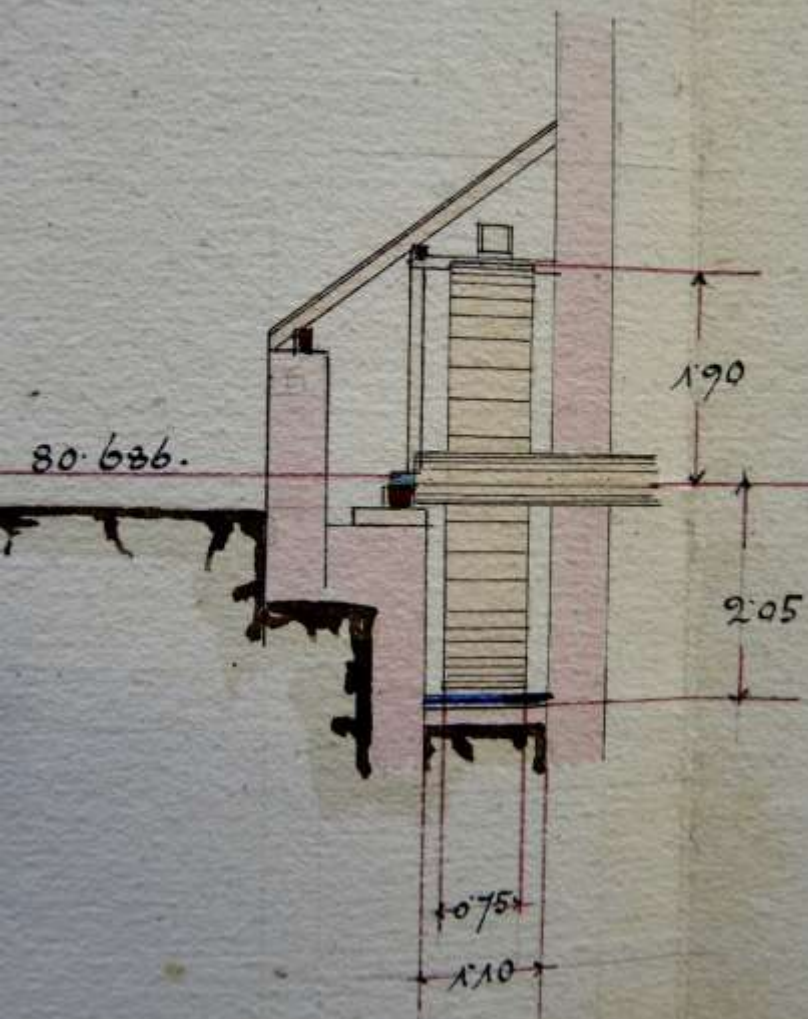
Stoupa na tříslu, kovovýroba Vinzenz Hüttel, čp. 207

Situation

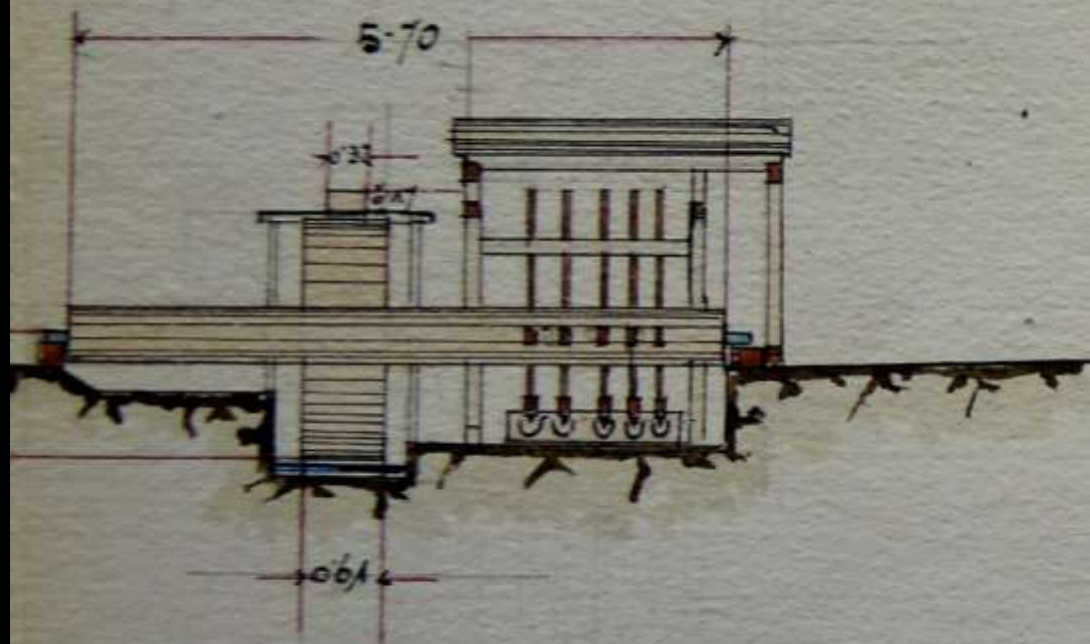

První údaje o obyvatelích domu 1814
1814: domkář Ignaz Krausperhaar
1832: domkář Löbel z Rájce
1838: pomocník v obchodě Mann...
1878: Vinzenz Hüttel

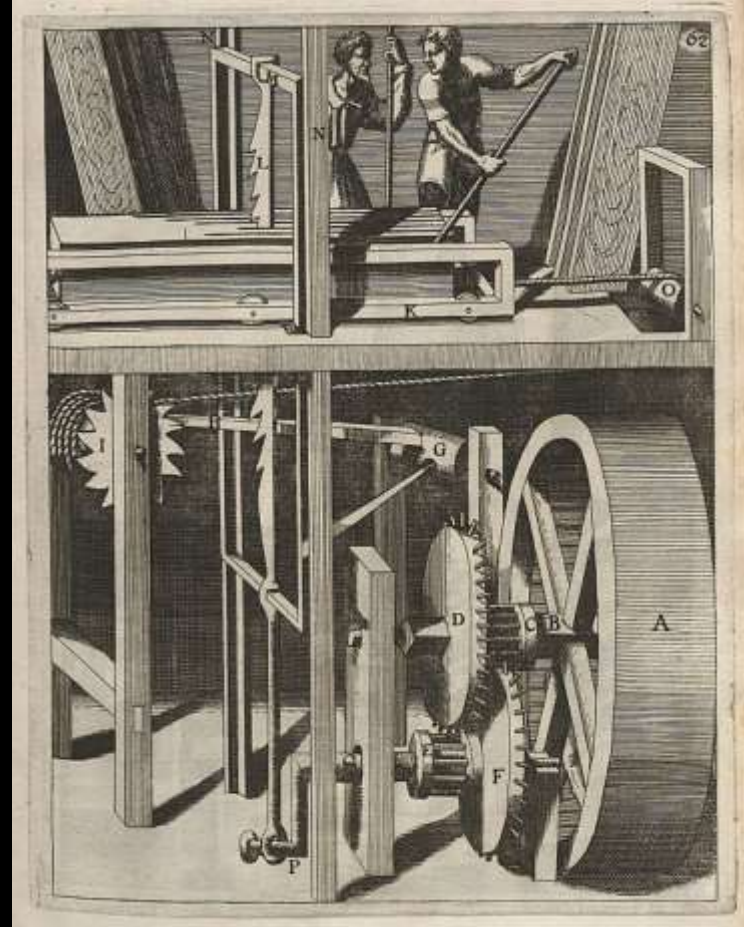
Radschube

Metallstampe

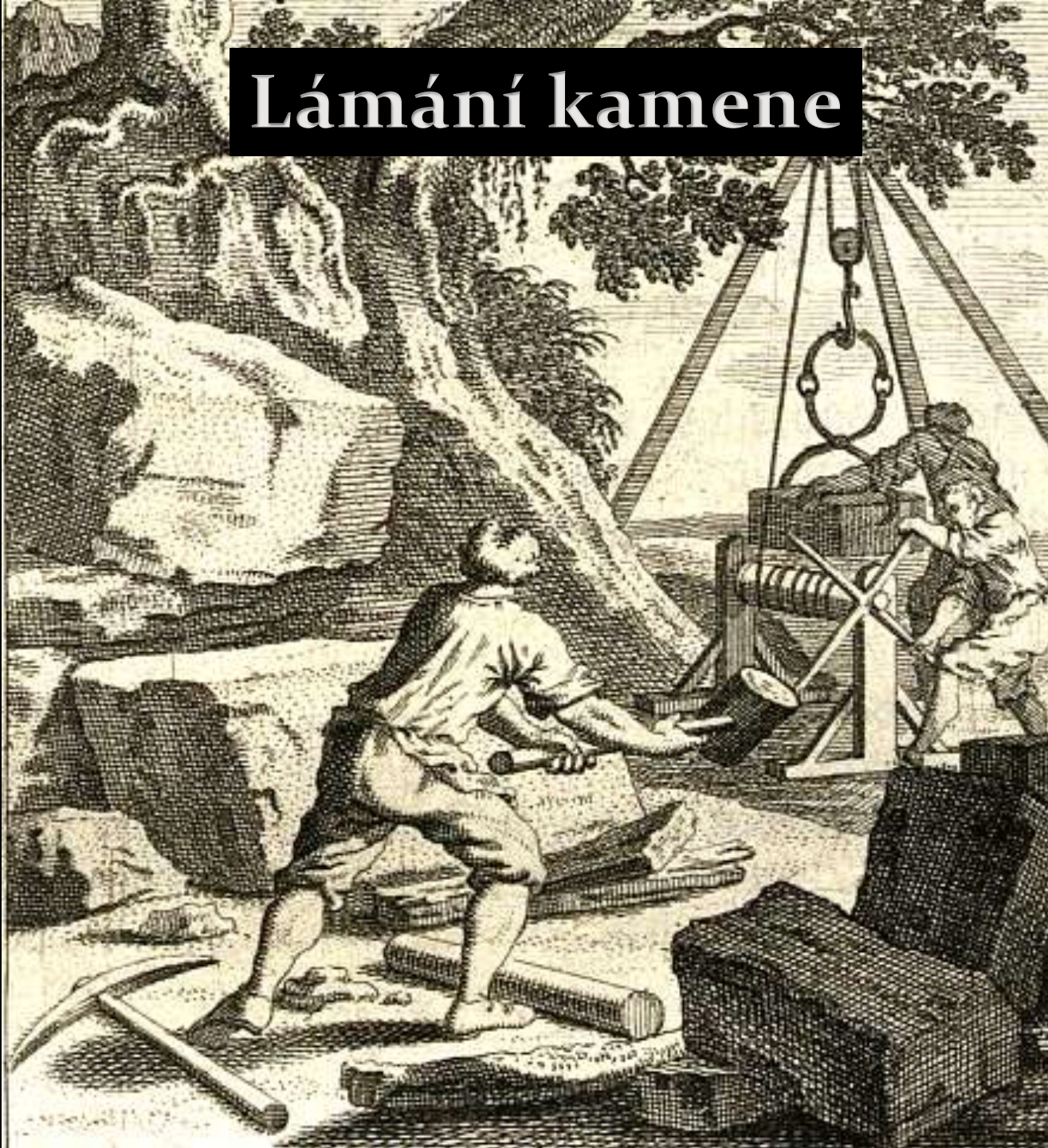
?

Laut rinfanden Zettel abermal den Zimmer
 luten, Von aller Hand Notwendigkeiten, 3 59 3
 Martin Lange und Simon Grüntzner, Von
 rebaung rinf gantz Urm Bradt müßten
 in der Firsche Von gründt auß, laut Zettel - 20 -

1654, tesaři Martin Lange a Simon Grüntzner, stavba nové pily v Tisé

Lámání kamene

Od 1557: výdaje za lámání na Schönsteinu (= revír Tisá!)

Od 1558: lámání otesků (žernovy)

Místní lamači pracovali na celém panství

(např. 1637 M. Böhme, lámání na Zámeckém vrchu nebo

1656 dva lamači z Tisé na pile Lehmisch)

Ausgabe dem Steinmetzen

Georg Meier und sein Sohn

1. 1637 Georg Meier und sein Sohn

2. 1656 Georg Meier und sein Sohn

1556: účet za lámání ostění na Schönsteinu (= v revíru Tisá!!!)

52.

Steinbrecher Arbeydt.

1638, Jakob Rauchfuss,
mlynář z Tisé

1637 - 1680

37. Jacob Rauchfuss Mlynar In der Tispa.
Vor einem Linder Mischlein auf
die Bredmischlein. In der Königsbrall.
6 Jan 11. August genommen. 1680
Jahrl.

41. Anna. K. H. In der Tispa. 6 Jan 28. July genommen.
Vor das auf die Mischlein Mischlein Königs
brall. Jahrl.

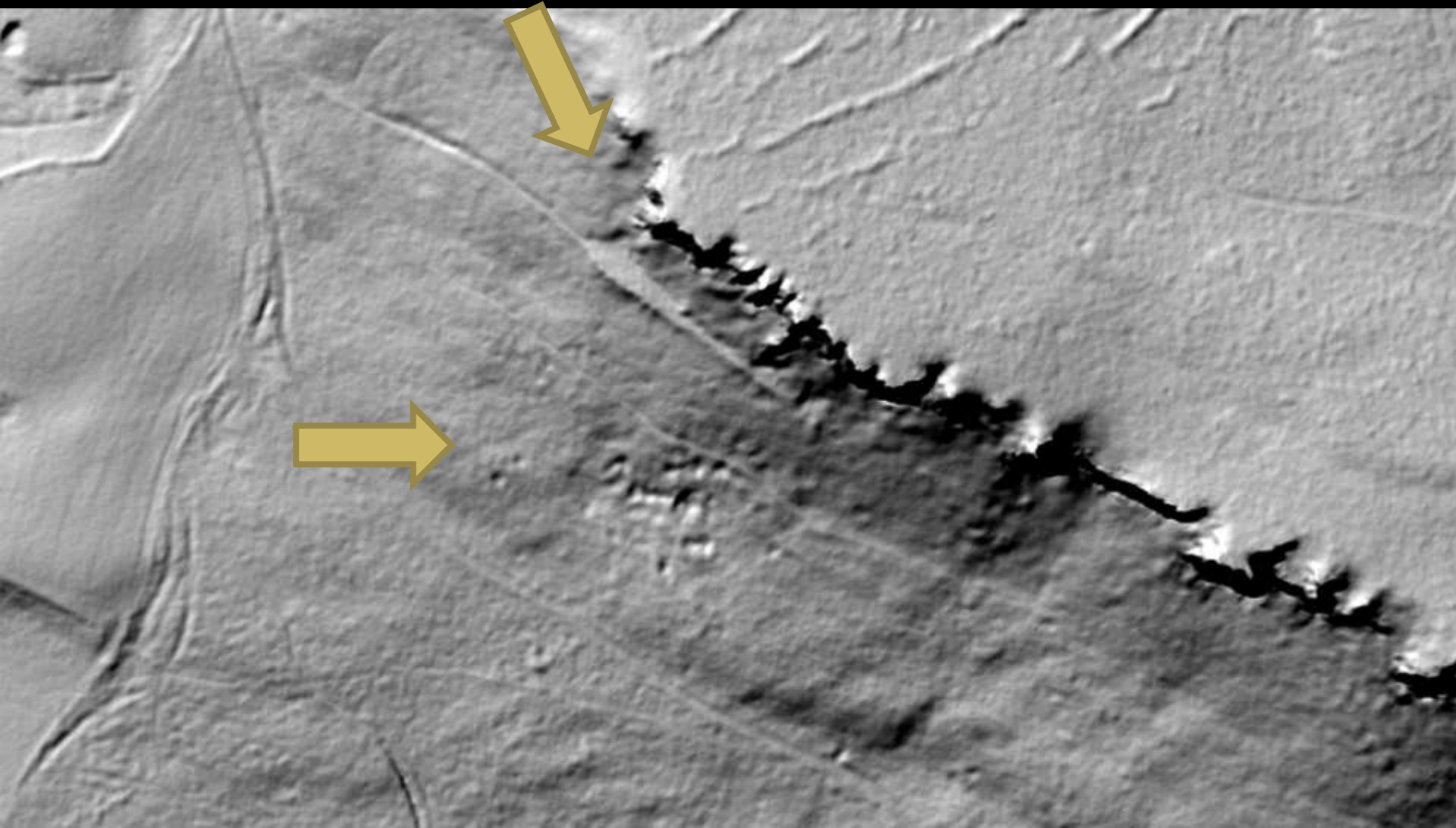
44. Mathascher. Abial. In der Tispa.
Vor eines Linder Mischlein auf
die obere Mischlein.

53. Jacob. Rauchfuss In der Tispa Vor.
Vor einem Linder Und eines pottas
sein. In der Mischlein. 3. 30.

3. 30.

Lom Unter d. Wand

19. – 20. století
Kameníci: např: Anton Grohmann, Emil Böhm, Bernard Fleischer...

1885: rozšíření hřbitova v Tisé,
nový hřbitovní kříž od
kameníka Antona Grohmanna z Tisé

befunden in Gemeindegasse der Kirchengemeinde, alle
fünfzig Jahre, die für die b. b. Gemeindegasse, und
die Gemeindegasse mit der Gemeindegasse
einem Gasse. — Der große Kruzifix in der Mitte der
Gemeindegasse wurde von diesem Steinmetzen Anton Grohmann
aufgestellt, und zwar um 200 fl. 6. W. welcher Betrag durch
eine freiwillige Sammlung gedeckt werden wird. Der am
8. März d. J. verstorbenen Anton Grohmann, welcher
in der Gemeindegasse, im Alter von 100 Jahren, zu
diesem Zweck testamentarisch 50 fl. —

Práce v lese

[illegible]

Od dob pánů z Bünaui: zájem na lesní výrobě

(např. 1580: obchodníci z Pirny koupili dříví za 2 100 kop = 85% všeho odběru)

Začátek 17. století: začal
převažovat prodej na stojato v
režii odběratele (pokles příjmů z
pil)

Hlavním odběratelem: Sasko

1629, kontrakt na dříví se Saskem

Spory o lesy se Saskem

První spory již za držby panství Vartenberky
(spor Zikmunda V. s Míšní)
Hraniční popis 1489

Verrechnung mit dem
dem hiesigen Lande
Land dem Lande

1489

1511, koupě panství Mikulášem Trčkou z Lípy: již 2 díly hraničních lesů
sporné – *Grosse Kriegholz* u Rájce a *Kleine Kriegholz* u Ostrova.

1512: nový popis hranic x další svévolné kácení dříví a lámání kamene

1564, 1571: Günter z Büнау - na nesporných částech erby na hraničních

1685: Maxmilian Thun – dohoda o svobodném lovu pro obě strany na sporném území, přesto často ozbrojené tlupy kácely

1709: hraběnka Adelhaid Thunová: žádost o zemskou hraniční komisi – spory o protiprávní těžbu Sasů v *Neue Kriegholz*

Uhlíři

1564: Krummestellung

1567: Daumm

1571: Sněžník, Silber Born

1592: Königsborn

1687: revír Jílové, M. Hieke z Nové Víscky

1733: Sněžník, M. Löbel, „pro malíře
porcelánu“

1746: revír Jílové, G. Werner Sněžník

1750: J. Walter, Sněžník

Item. die Zinsner sind schuldig den Serecksaß Boßsaß zu lauffen
wird ihnen von einem Mailwayß 2 gl. geben.

Item. auf die Tausa und fischwasser, sollen die Tausa und Räyza
guten rüstung geben, daß darinn kein faden gestrichelt und
man man in denselben fisch, sollen die fischen.

Item. die Tausa und Räyza sind schuldig, gehen mit den Königs wärdern auf
die wild mit Laffen Jagt zu lauffen.

Item. die sind auf schuldig, den Maß geben in der Tausa, Neben
dem Räyza, daß jeder ein Maß, von ab der müller
Laffen zu Laffen.

Item. die Köfler in der Tausa müssen auf dem das gold Klafse
vor die fischwässer machen, wird ihnen von 60. Köflern
46. Prof. 4 gl. gegeben.

Item. die Tausa sollen mit ihrem Tausa das fischwasser zu
widerstand, müssen von indern fischen, so viel davon
zu ihnen gefunden 1 fisch, gl. geben.

Dehtáři

Kresba: Ernst Vater, Rynartice

čepec

topeniště

odvod kouře

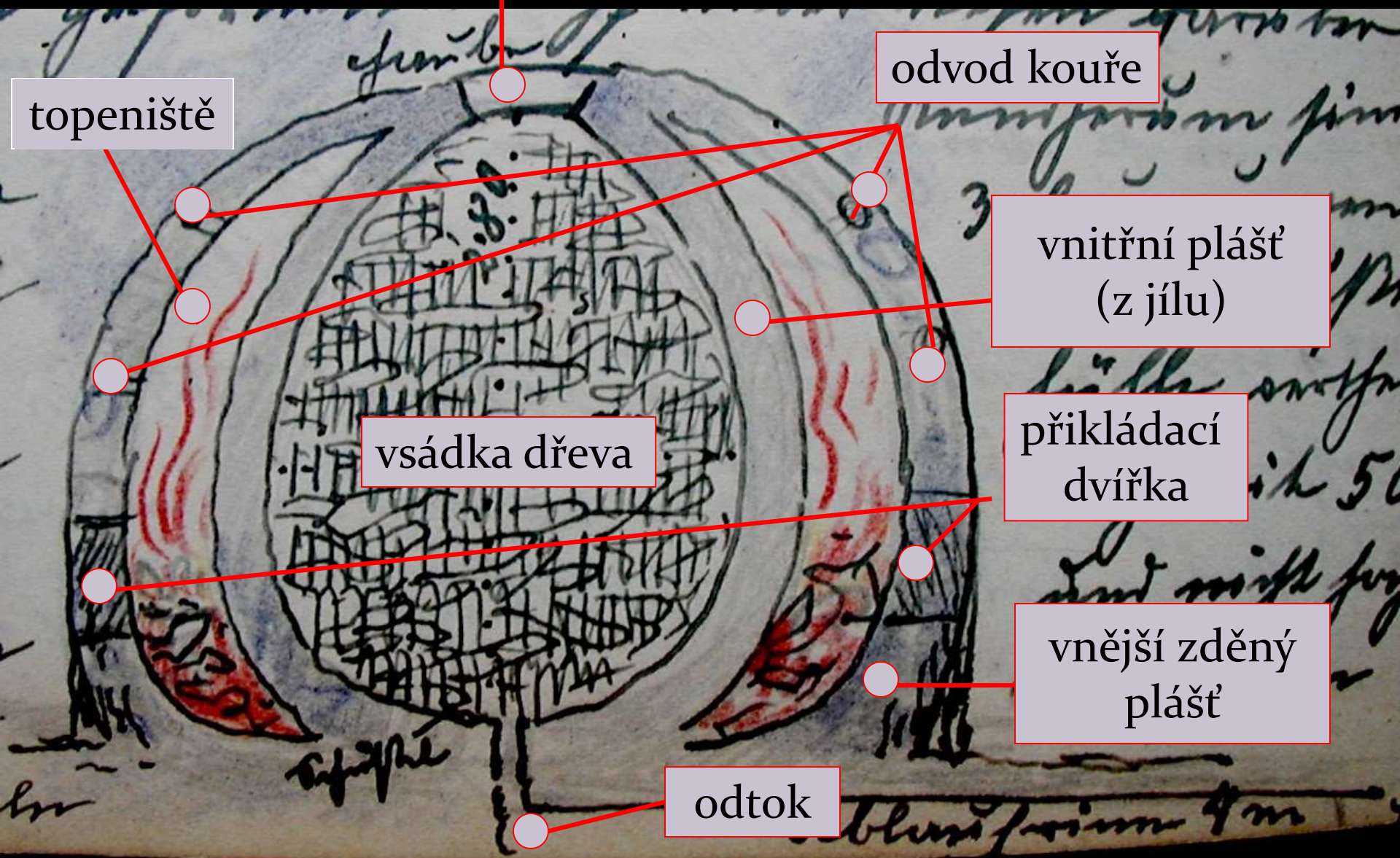
vnitřní plášť
(z jílu)

vsádka dřeva

příkládací
dvířka

vnější zděný
plášť

odtok

Register vnd Rechnung
über die Valt. u. Valt.
Linn. Beet vnd Hoch. u. ff.
Angesungen vnd v. d. s. f. f.
Linn. 80 v. d. s. f. f.
Linn. 80 v. d. s. f. f.

1580

Angesungen vnd v. d. s. f. f.
Linn. 80 v. d. s. f. f.

5 8 0

Thun - Hohenstein
SCHLOSSARCHIV
in TETSCHEN a. d. Elbe

Gregor Fitzer

Ein nahme von pechbrüen:

Trommelaub Nacht-Tenirulati
*erleijt die Trommelkugeln vor in einem
in der Tenirstellung gebunden*

Ving H. Von Jünger's Künste, Dürer Vor
sprung auf der Feinmalerei.

1 Bei der Postzeit Vor fünf Jahren
von dem Längstgenannten gekauft

Stenobut Mary Maria Magdalena,

1 B & 2. Probenstüffel von feinstem
Im Löffelgrunde

2 Bij de Posthof van bij den
van de Amsterdamsche

viij. Der ... ge ... Triffel ...
... der ... Triffel ...

Wij George Conftabel Van, openbaer
In Liffinghams,

i hlij H Peter Bader Von Ginz Iffn puch
der Keimstellung

Lutetia
vi β c h j r

Dehtáři, včetně lokality pece:

Simon Krezschmer, Krummstellung

Georg Beier, Krummstellung

Pechteuffel, Tieffengrund

Wentzel Teiffel, Tieffengrund

Georg Teuffel, Tieffengrund

Petr Beier, Krummstellung

Brosius Teuffel, Tieffengrund

Hans Heinell, Hellgrund

Phillip Brams, Sněžník

Matz Teuffel v Schwartzer Waldchen

Wällschen Hau u Tisé

Nejpozději v 18. století

-Hajný z Tisé

- 1796 Josef Pfitzner z Tisé čp. 80

-1812 Franz Lerch z Bělé

-Ročně cca 4 výpaly

-Dříví: revír Sněžník (Fleckwiese, Köhlerhau, Bruckenschlag) a revír Schönstein

- pec: výška 4 lokty, šířka 2,5 lokte, obvod 10 loktů

Zweifel, Lerchens Pechofen

Nejpozději v 18. století

-Hajný ze Sněžníku

- 1796 Johann Georg Pfannschmid z Bělé čp. 27

-Dříví: revír Sněžník (Sněžník, Heinische Fiebig, Steinhau, Die Schachten, Die Krötin, Der Zweifel)

- pec: výška 5,25 lokty, šířka 2,5 lokte, obvod 17 loktů

Revír Schönstein

„v Rájci“ x „v Ostrově“, Schaafschlichte
1796 „znovu nově postavená“
Josefem Pfitznerem z Tisé čp. 80
-pec: výška 5 loktů, šířka 2,75 lokte,
obvod neuveden
-Ročně cca 4 výpaly, 1807 končí

1796: „Jelikož tato pec byla zcela spadlá, bude skrze Josefa Pfitznera nově postavena, k čemuž mu bude dáno z lesního účtu 500 zdicích cihel, 15 zlatých, několik vyschlých kmenů na střechu a na Pächtrog

Straussbach

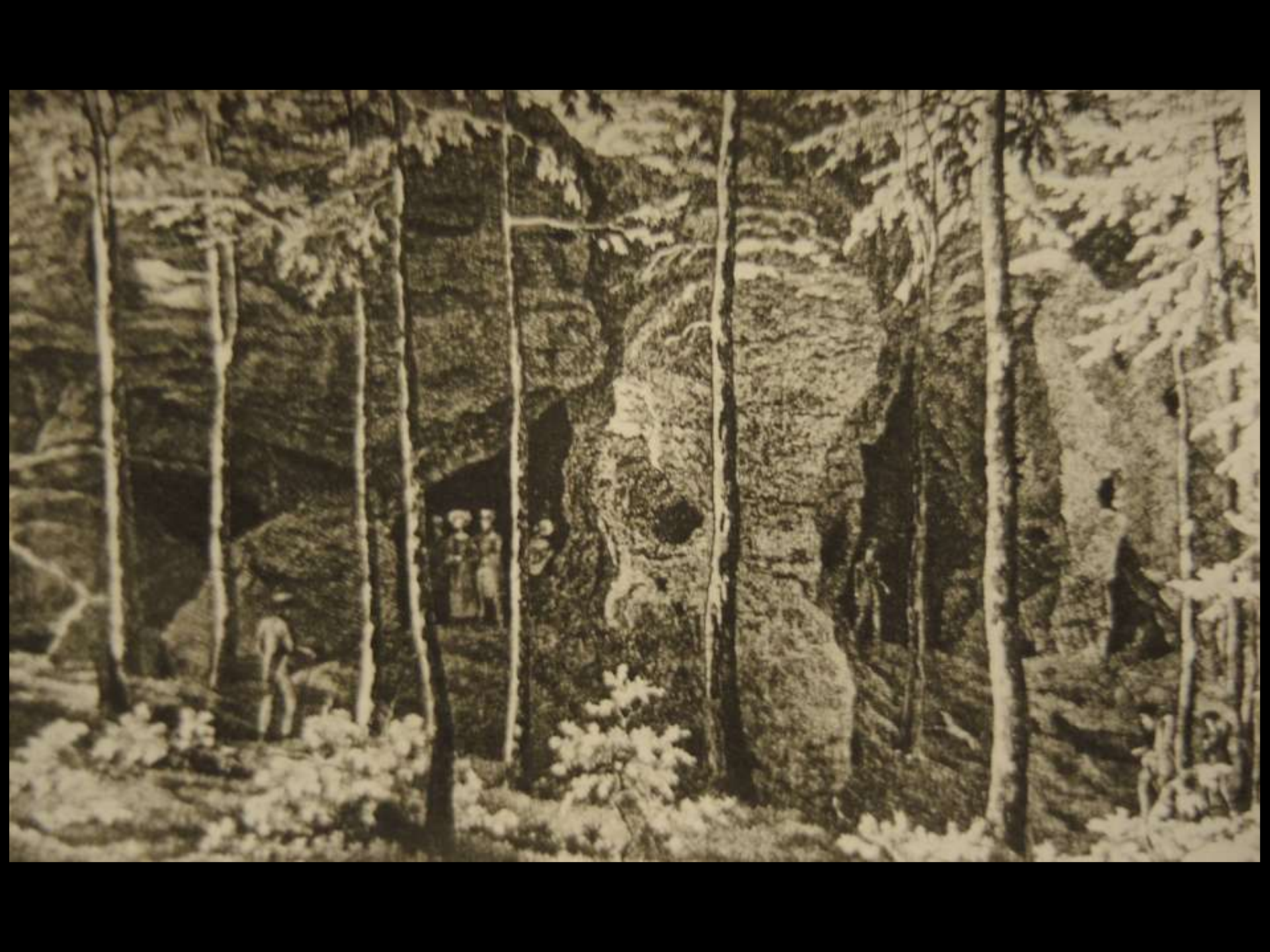

Preidelsgraben

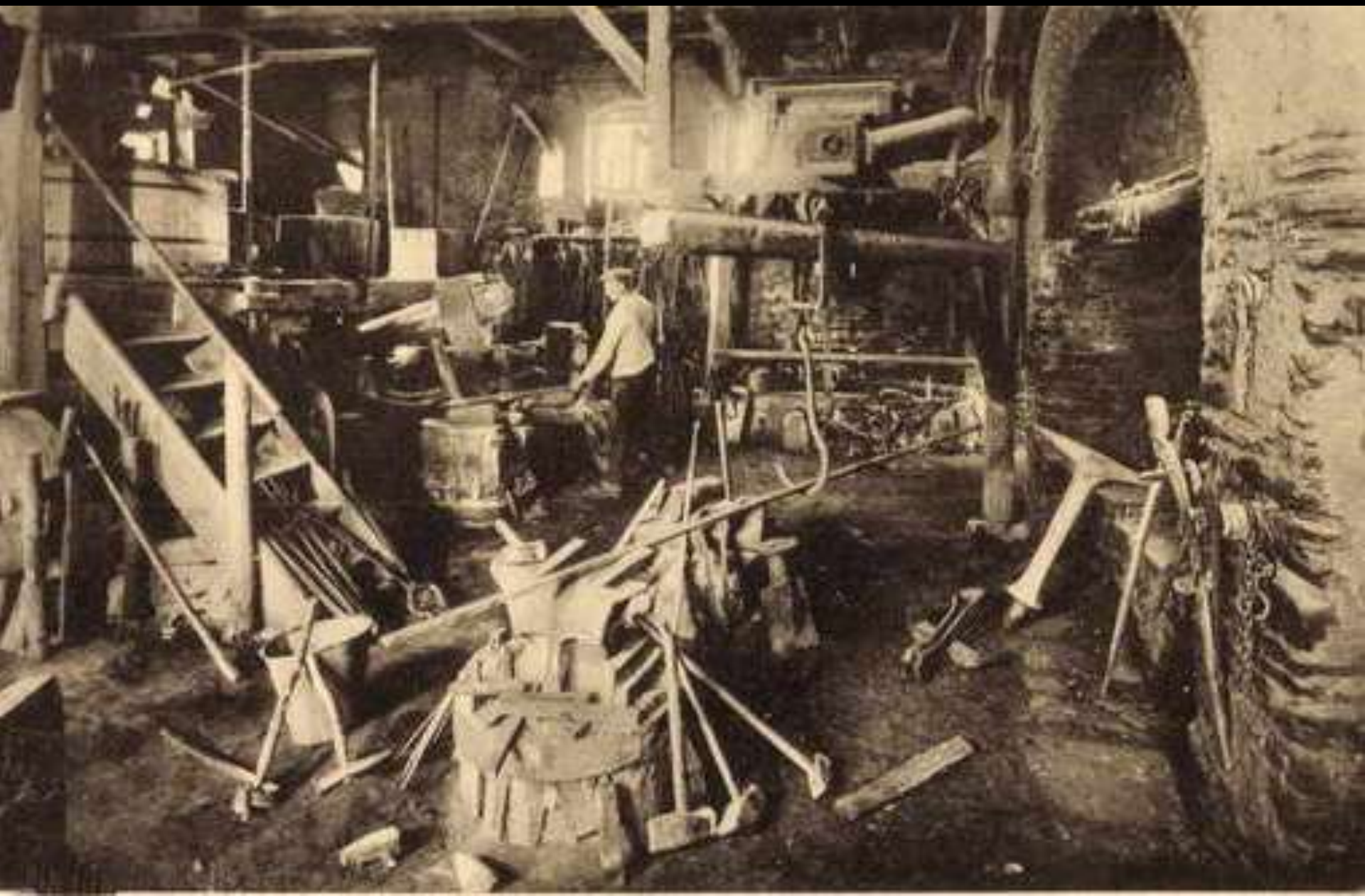

Hamr v Elend

„Libouchecký“ hamr

Vznik v 15. století

*Zemské desky 1454,
vklad vdovského statku Agnes Šternerkové,
vdovy po Zikmundu Vartenberkovi,
... in Kynigswaldie hamry*

Označení Kynigswaldie (Königswalde) :

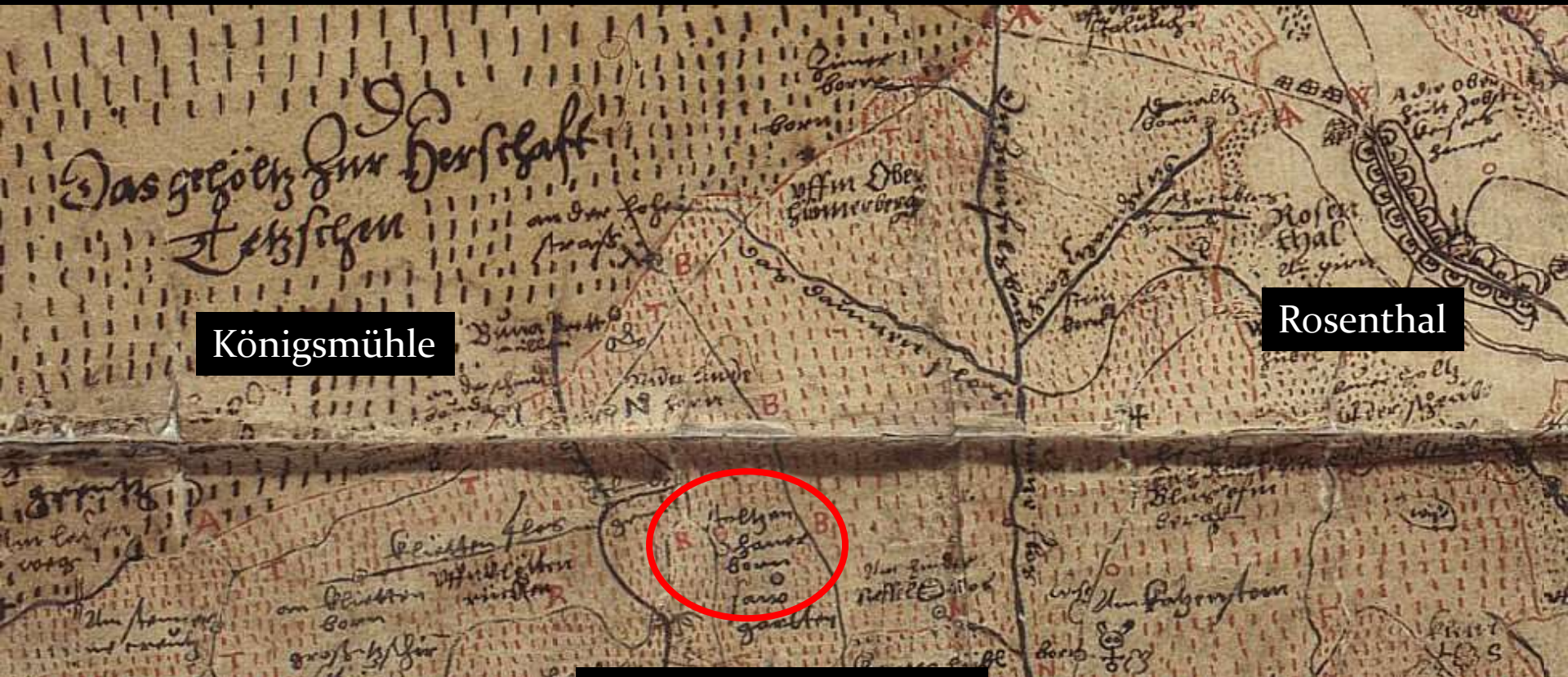
- Vztažení samoty k nejbližší vsi (Libouchec, Königswald)
- lokalizace v rozsáhlém lesním komplexu, který sahal až ke Königsteinu (na území původně náležícím k Čechám)

- Před úpravou roku **1459** - **jiný průběh zemských hranic!**
- Na teritoriu dnešního Saska bylo několik hamrů, jejichž založení je přisuzováno českým pánům
- *Stoltzen Hammer* (1379, zánik po 1548) ,u Kleingiesshübel
- *Neuer Hammer* (před 1400, zánik po 1548), u Kleingiesshübel
- v *Oelsengrund* (1350, zánik před 1551), Oelsen u Lauensteinu
- *Fichte, Kleppisch* či *Cratza* (všechny před 1445), u Hellendorfu

Stoltzen Hammer

Königsmühle

Rosenthal

Stolzen Hammer Born

Fichte a Kleppisch

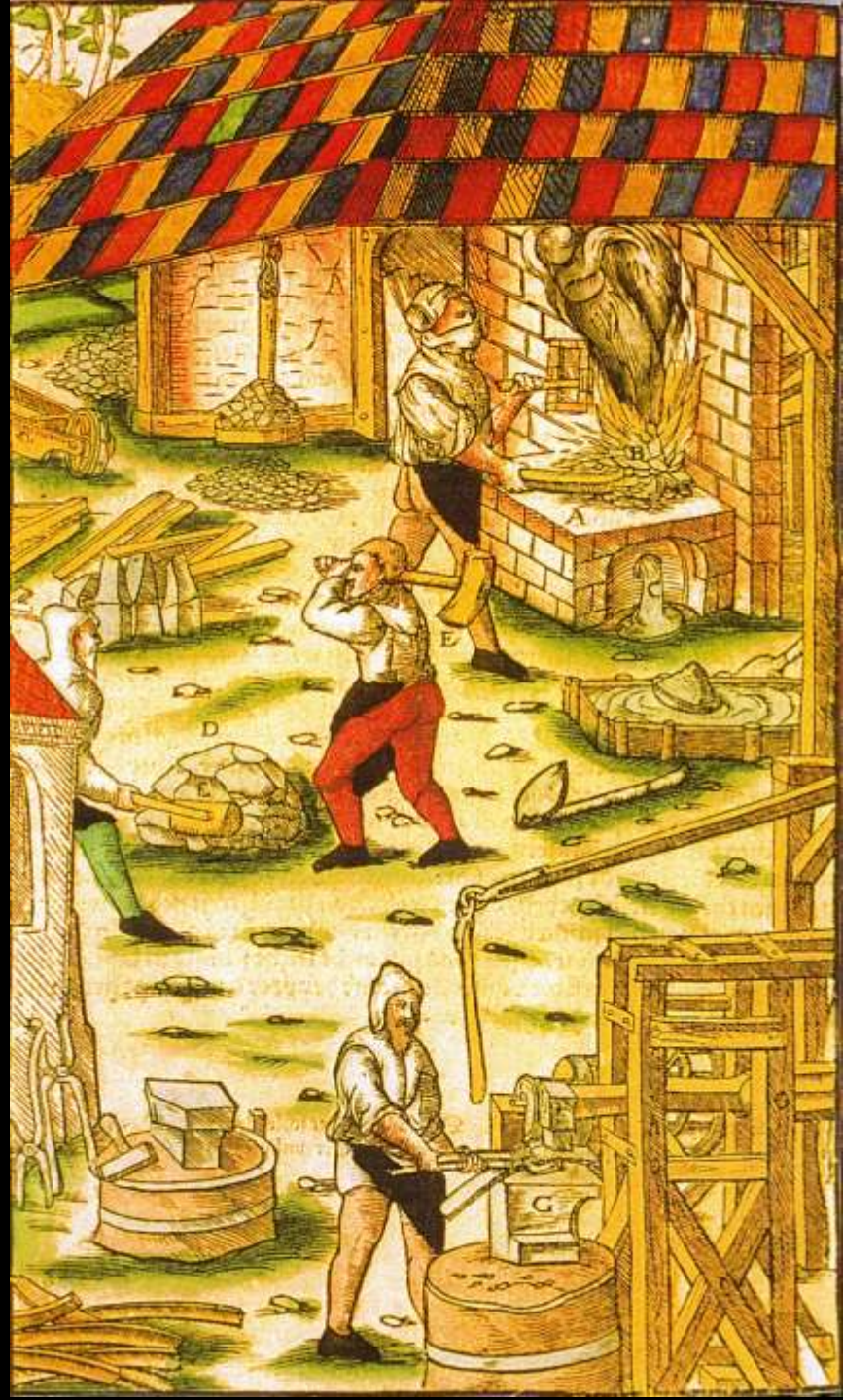
Ruda

1565: odměna Bartelu Rascherovi z Bynova za nález železné rudy u Schönsteinu

1591: poselné Christofu Rotbergerovi, který donesl rudu ze Schönsteinu

1657: hamernický mistr z Ostrova platil za lesní dělníky, kteří ve vrchnostenských lesích vylámali 6 724 kýblů železné rudy

1671: lesník našel s horníky v revíru na pěti různých místech rudu a chystal se provést další průzkum. Z uvedených pěti míst poslal vždy část (rudy) na zkoušku do hamerské hutě

Rájec

Markersbach

Glasergrund

Horní Les

Tisá

Schönstein

Ostrov

Libouchec

Sněžník

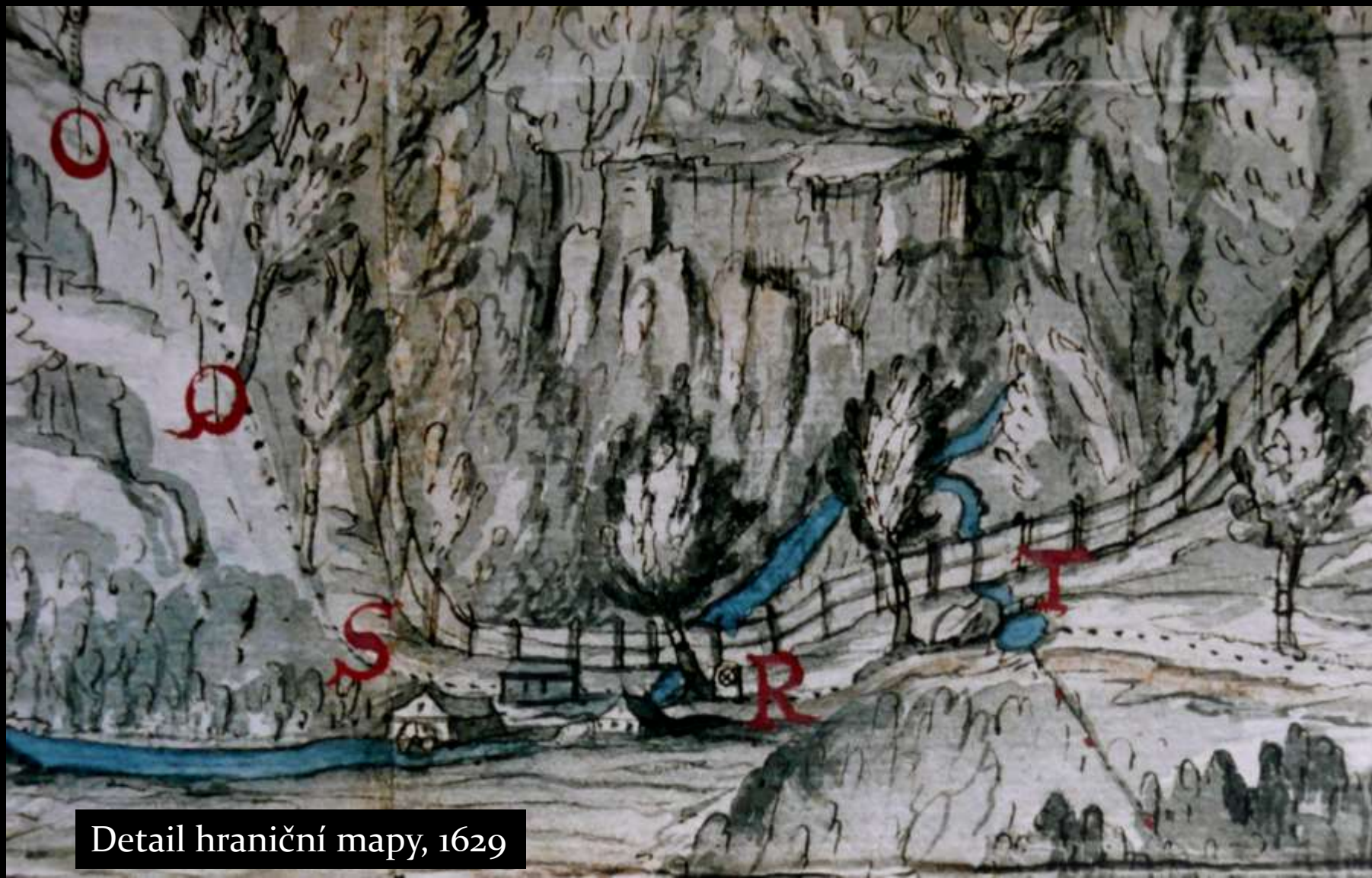
V urbáři z roku 1650 se mezi robotními povinnostmi jílovských poddaných m.j. uvádí, že musí vozit železnou rudu na hamr, přičemž cena za náklad se lišila podle toho, jestli byla přivážena z *Bergiesshübel* (Sasko), z *Varvažova*, ze *Sněžníku* nebo z okolí

1842, Sněžník: Ignazi Wernerovi z čp. 25 propadla na poli kráva do staré šachty. V odhaleném horním díle se měly ještě nacházet zbytky staré výdřevy. V roce 1870 šachta prozkoumána a následně překryta dřevěnými prahy a vrstvou zeminy.

1894: pokus o těžbu rudy na pozemku Josef a Hietel aze Sněžníku čp. 39., obsah železa byl ale nízkoprocentní

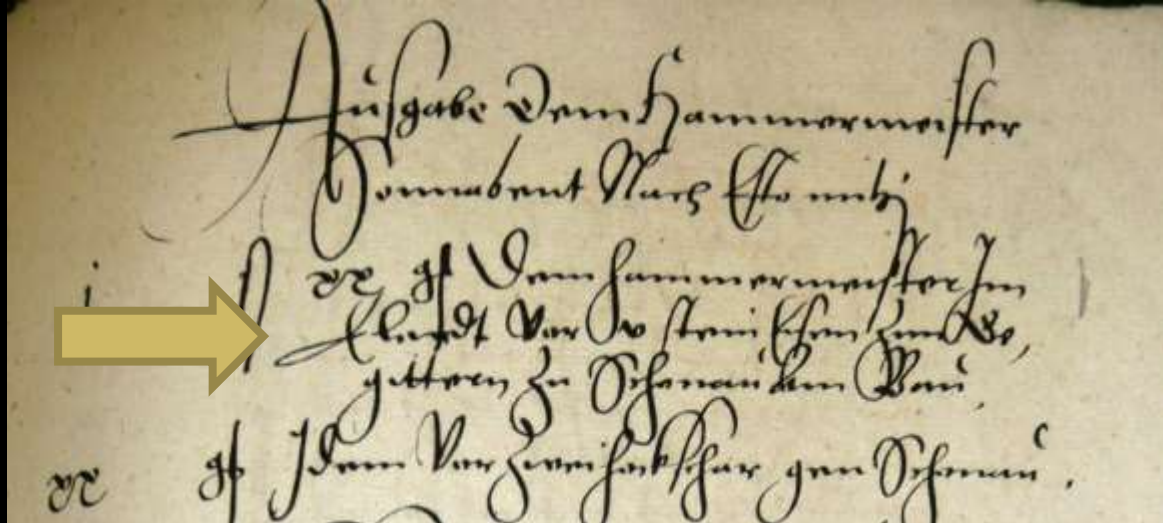

Hamerský statek - **lenní majetek v dědičném držení**.
Kromě nemovitostí (statku, kovárny, hamru) k němu patřily i hospodářské
pozemky .

Detail hraniční mapy, 1629

Nejstarší známí hamerníci:

1565, železo na mříže pro stavbu Schönstein

Konkrétní osoby - až ze 17. století
Conrad Teuerlling z Lipska

-**Hans Georg Münche** (zeť Teuerllinga, 1620 hamernický mistr
v Ostrově, 1621 – 1625 již hamernickým mistrem v Brausenstein a 1630
hutním správcem v Kl. Giesshütte)

-**Georg Münche**, od zániku hamru v Bynově se rod Münchů
v Ostrově stal hlavním dodavatelem kujného železa a výrobků pro
všechny díly děčínského panství

-**Christian Münche**, 1636 – 1642 v Ostrově

Hamerský statek

- kamenné stavení
- kovárna
- cánhamr
- plechový hamr
- obilný mlýn
- pila
- louky, pole, lesy

*Cánhamr – ohřívací hamr,
obvykle s chvostovým
bucharem.*

Derz Gamex blid
pui mir pui

cánhamr

Conrad's D. u. u. l. u. g.
Gamm in Elen

hamr

Das h. u. l. u. g. u. g. u. g.
Golz

Das h. u. l. u. g. u. g. u. g.
an der h. u. l. u. g. u. g. u. g.

Das h. u. l. u. g. u. g. u. g.
Golz
Der Scharst
Wald

Der Scharst
Wald

Der Scharst
Wald

Der Scharst
Wald

Práva

- rybaření** na potoce po obou březích v celé délce pozemku statku
- zadržovat vodu** pro svou živnost
- pečení**
- čepování piva a vína** (pivo pouze z Schönsteinu a jen v případě, že se tam zrovna nevařilo, ho mohli odebrat odjinud)
- čihařit** na statku (na vějičky či špruhle, nesměli používat tlučky a jiná škodlivá zařízení)

Noví majitelé směli užívat i pozemek vně hranic statku (navazující na jejich louku), který v roce **1570** se svolením vrchnosti dědičně odkoupil předek Georga Müncha a vybudoval na něm **mlýčnick**

Všechno **železo**, které bylo na hamru vykováno, směli majitelé svobodně dle svého uvážení prodat za cenu, jakou sami stanovili.

Majiteli panství měli ročně přenechat šedesát (nanejvíš 2 x šedesát) kamenů kvalitního železa za přiměřenou cenu.

Povinnosti za udělení léna a svobod

- ze **statku a obilného mlýna** ročně platit na svatého Havla 15 bílých grošů, na sv. Jiří 24 bílých grošů
- za **hamr, kovárnu a za rybaření** 24 bílých grošů a na svatého Jiří 15 bílých grošů
- za **cánhamr** 24 bílých grošů na sv. Jiří
- za **plechový hamr** 24 bílých grošů na sv. Jiří
- z **pily** 24 bílých grošů na sv. Jiří

-Pokud by se majitelé statku či jejich následníci rozhodli zřídit **více vodních kol či mlecích složení**, měli z každého dalšího platit ročně 24 bílých grošů.

Tvrz Schönstein byla vyplundrována
hamerský statek byl vypálen.

Der von Bannre tragen.

S. Ist der fister hammers im Land geboren
T. Ist der Bannre vnt & fister im wagen von der altes

- Smlouvu na nákup palivového dříví s vrchností (za každý šrák a za práci lesních dělníků platil v penězích nebo v železe).
- Hamerník platil za uhlí, které si nechal vypálit v milířích, a za železnou rudu, vylámanou na vrchnostenských pozemcích (úhrada byla opět možná částečně v naturáliích).
- -----
- Robotní povinnosti poddaných z Jílového a Libouchce : bezplatně pracovat na stavbách hamru, tamtéž v případě potřeby držet hlídky; za pevně danou odměnu svážet na hamr dřevěné uhlí a železnou rudu.

1702

-Hamerník Heinrich Conrad
z Markersbachu zájem o velké
množství železné rudy z hald
v Ostrově, starou strusku, staré
zásoby dřevěného uhlí a dříví

-Záměr vybudování stoupy

-Šance přivýdělku pro místní
poddané

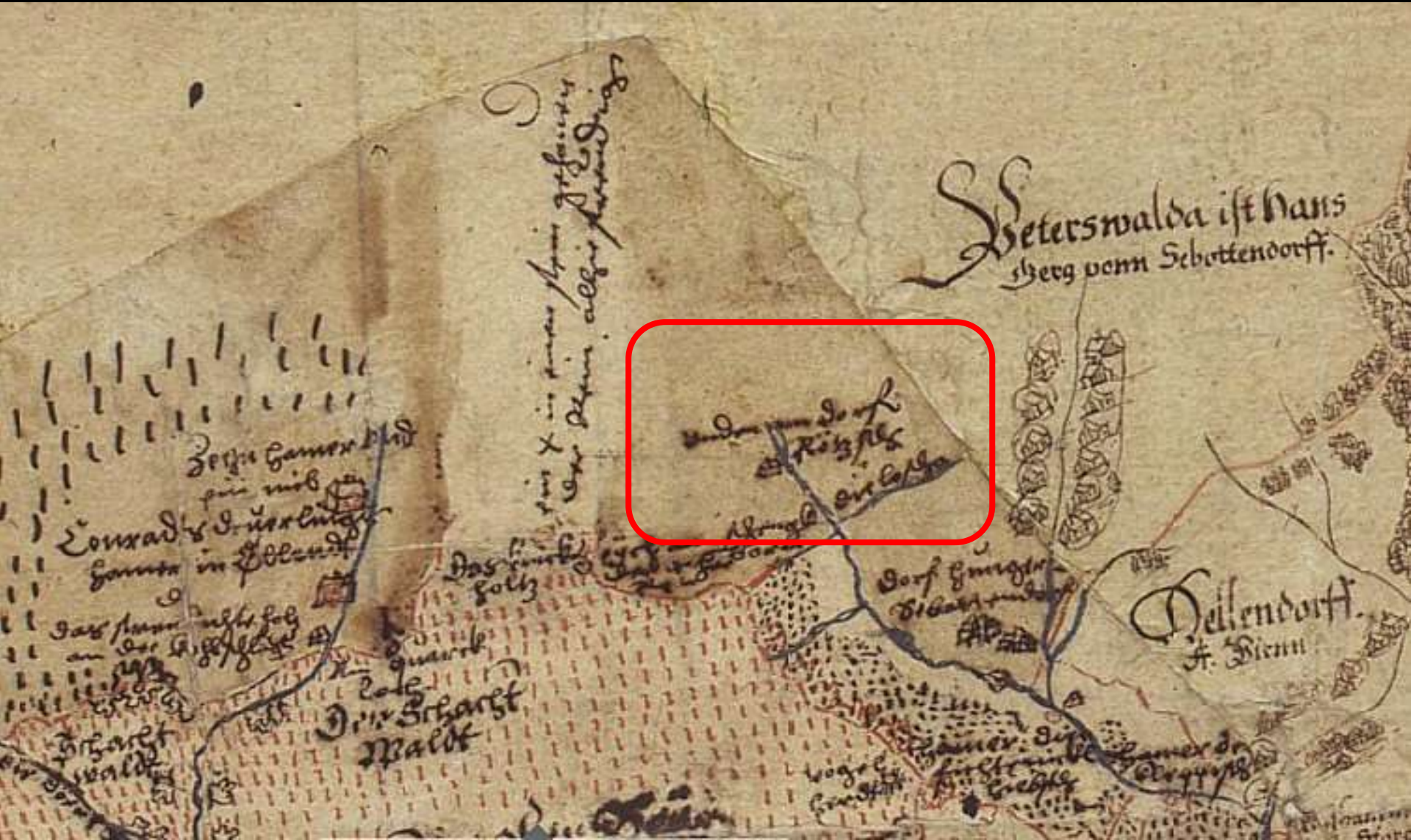
-Odhad na 12 let

-Kupci hamerník Conrad z
Markersbachu i hamerník
Sigismund Münch z Oberhütte

V Ostrově hamr Conrada Teuerllinga - mapa z rozmezí 1614 – 1634

Sklářská huť v Ostrově

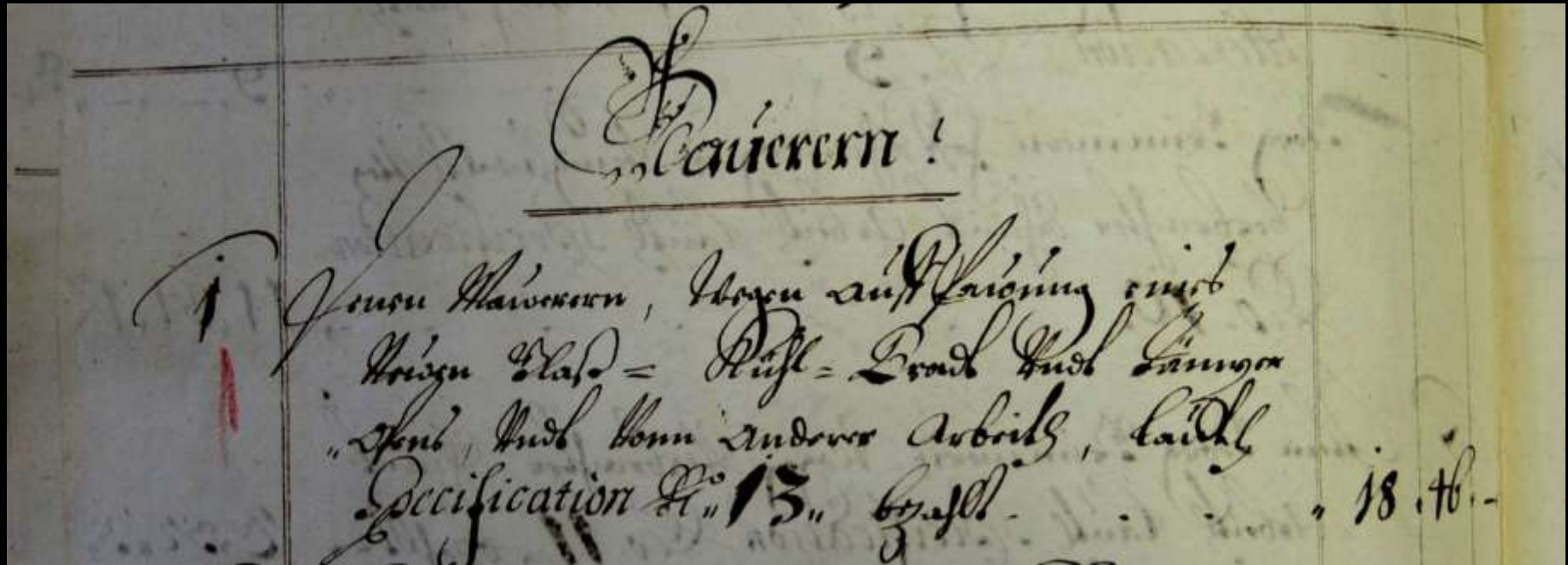
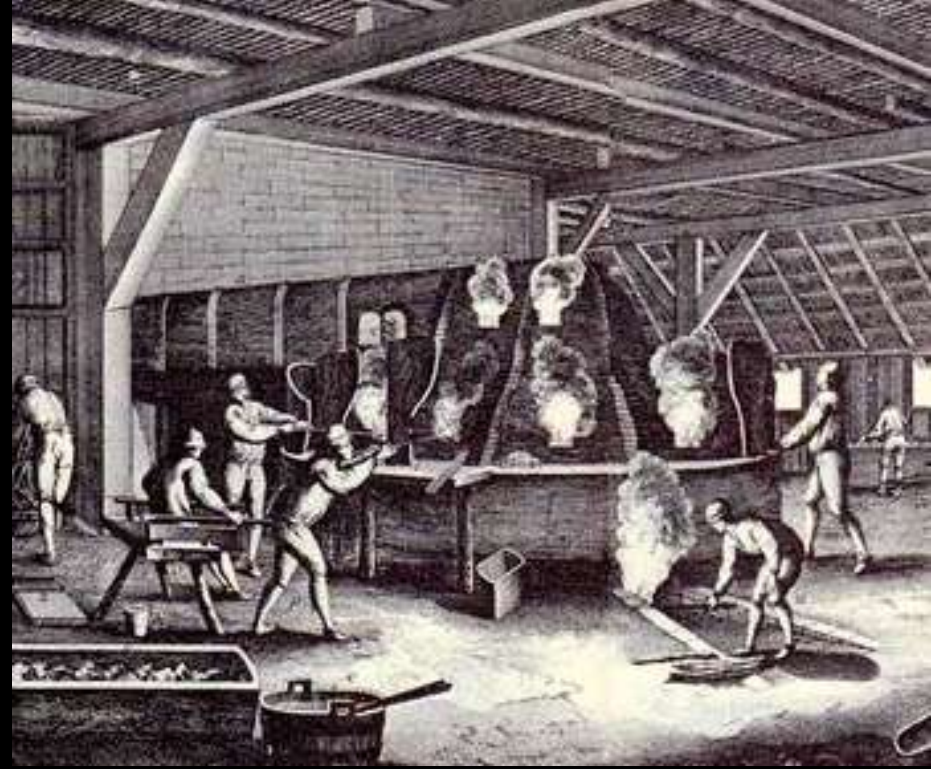

1675: přestavba hamers. statku

Sklářská huť:

hrázděná budova, šindelová střecha,
částečně využito stavebního materiálu
ze zaniklého hamru

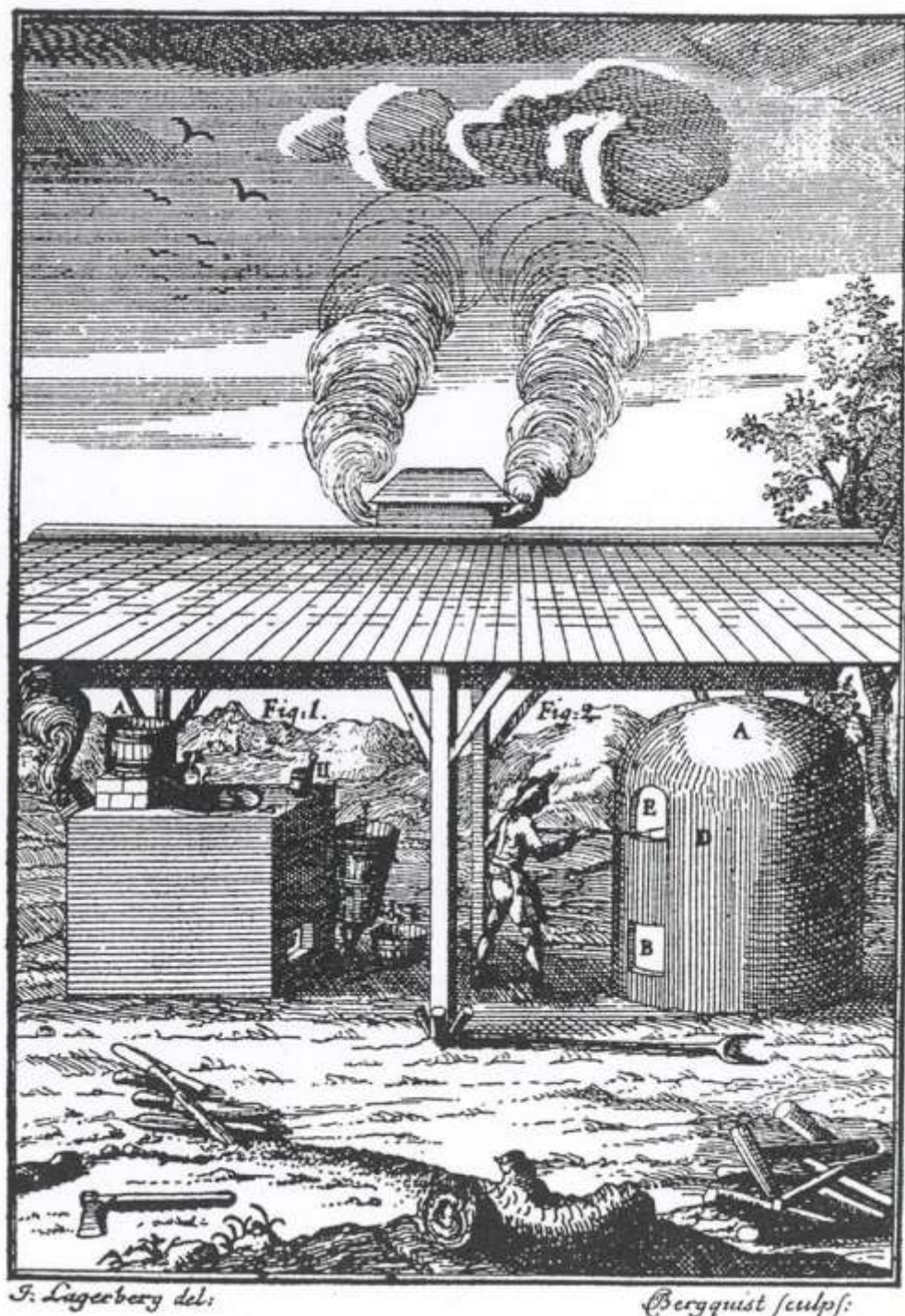
- Tavící pec
- Chladicí pec
- Vypalovací pec
- Temperovací pec

Další objekty:

1. „**Hohe Haus**“ (bývalý obytný dům hamerského statku) se sklepem a výčepem, 3 dymníky, v době výstavby hutě spadlá zeď v patře nad dvěma okny krčmy – znovu vystavěny 2 komory, nový nábytek do krčmy: 3 stoly, 4 lavice), truhlář Martin Jäger (6 Leibenstuhl)
2. **Popelářská chata** (bedněná); buď sklad popele nebo flusárna - **popelářská pec** (kotel na potaš Hans Joachim Münch z Oberhütte)
3. **Taffelofenhaus**
4. **Stoupa** (3 pěcholy), vodní kolo: jílovští mlynáři Georg John a Georg Hüttlich)

Smyk na dříví: spotřeba 150 kmenů

Der Glasmacher.

Denke, Aschünd Erden, Was wir seyn, und werden.

Provozovatelé:

1675:
Georg Gundelach
Becker z
Großalmerode
(Hessensko)

1676:
Christof Pietsch

1680:
Hans Tallmann z
Rýnovic (Jablonecko)

Sklářský písař :
Martin Haman

Vrchnost: nákupy potřebného materiálu pro výrobu skla (jíl, popel, rozbité sklo, sůl...),
Dodávky palivového dříví v rámci robotních povinností

1676, pokuty:

„poddaným z Libouchce, Tisé
a Sněžníku, kteří neudělali
dříví pro sklářskou huť“

Im allz hied
Imgleichy worden mit Königsrath und
am Discretum, nachst. Prinzipalstücken
Teils gemacht, geringe gemacht, und vnter
Beimden, vnter dem Jhr. vnterfunden
Decrets vnter Privilegation des: G. Zuerst.
1711. vnterfunden mit - - - 1715 -

1.

Z

3.

千

- Pilně pracovat, vyrábět
spotřební a křišťálové sklo**

Výrobky („hnědé sklo“)

Sklenice, číše, poháry

Tabulové sklo, terčíky

Zrcátka

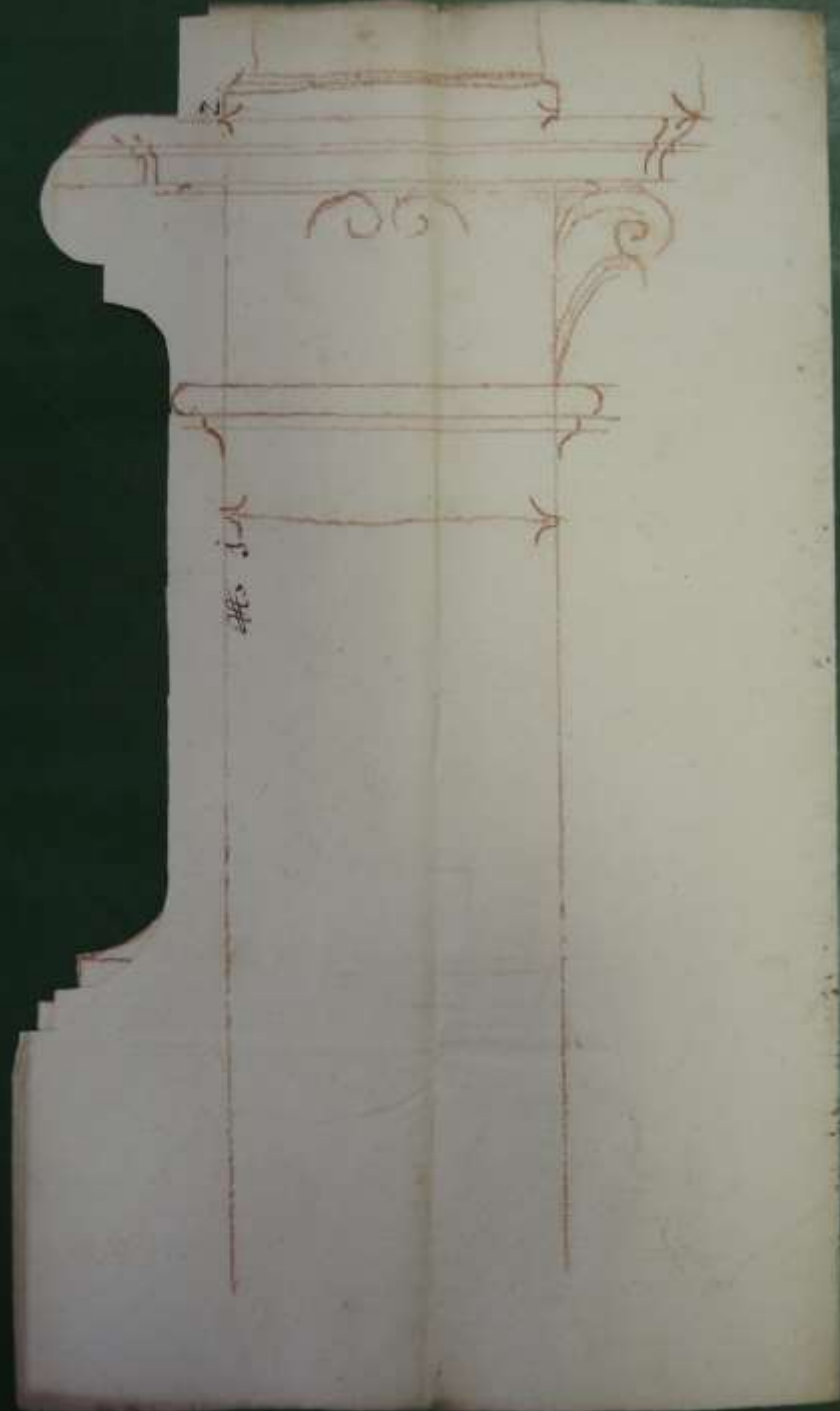
Láhve (vč. řezaných závitů) - formy: Tobias Hübner

Lékovky

„běžné sklo“ na prodej

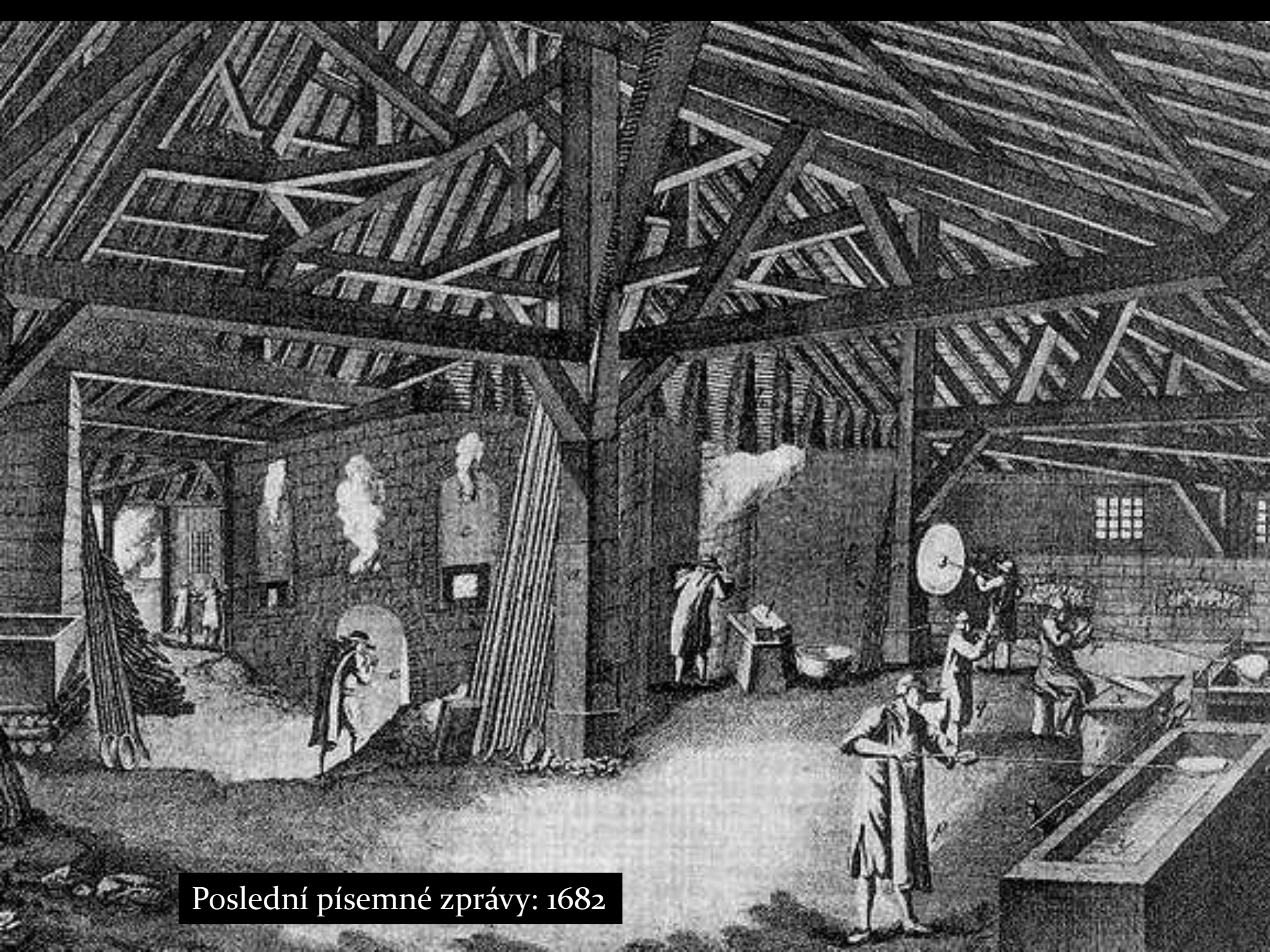

*Herz Knöpfen
Brüder Kuchen???*

Náčrt sloupů od sochaře,
které byly vyrobeny v huti Ostrov
roku 1676

Poslední písemné zprávy: 1682

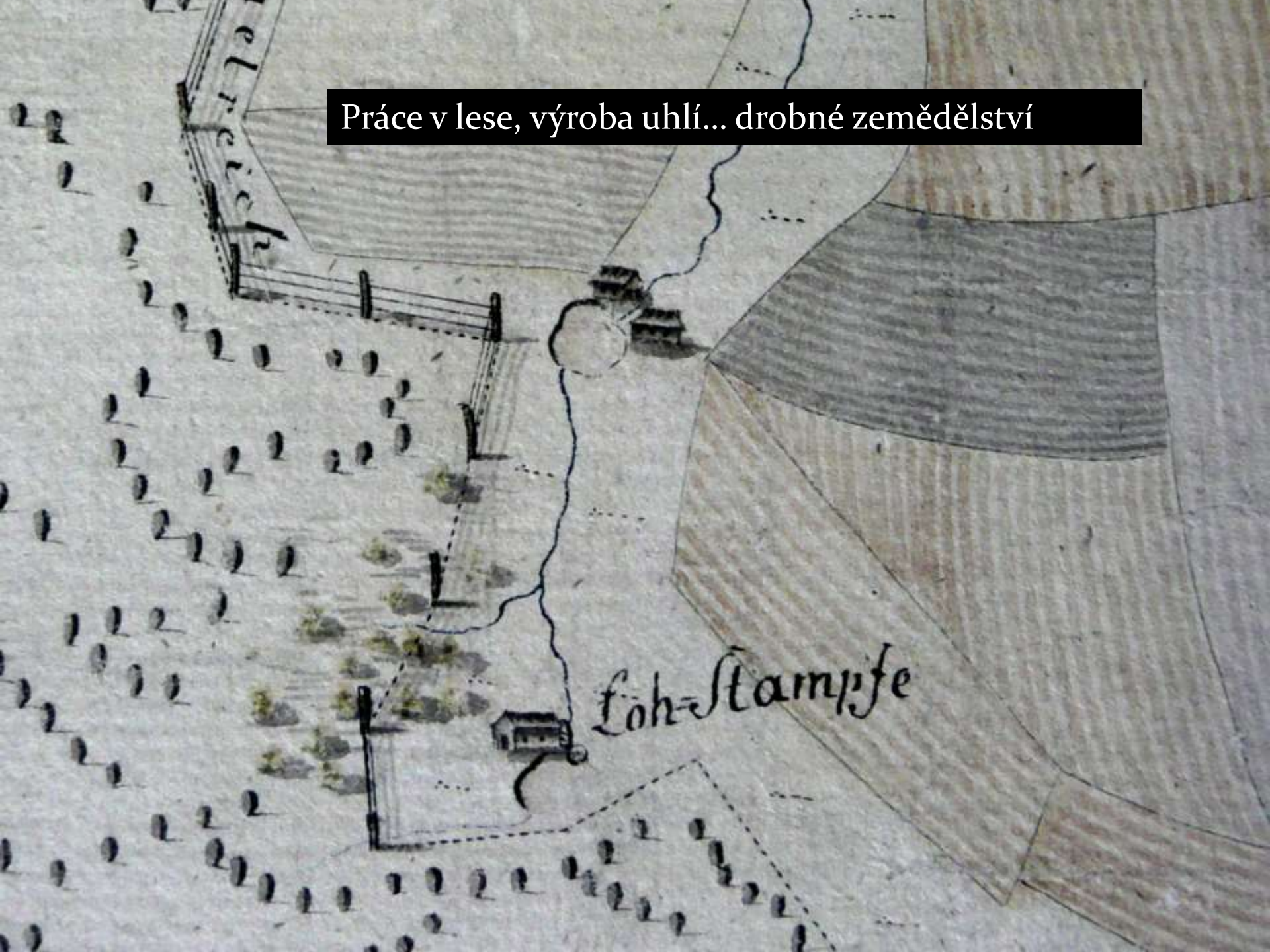
- Schválen záměr, aby si poddaní z Děčína, Jílového či Bynova směli v Ostrově postavit na své náklady domy, odkoupí stavební dříví z vrchnostenských lesů;
- Mlýn + stoupa**: mleči ze Sněžníku

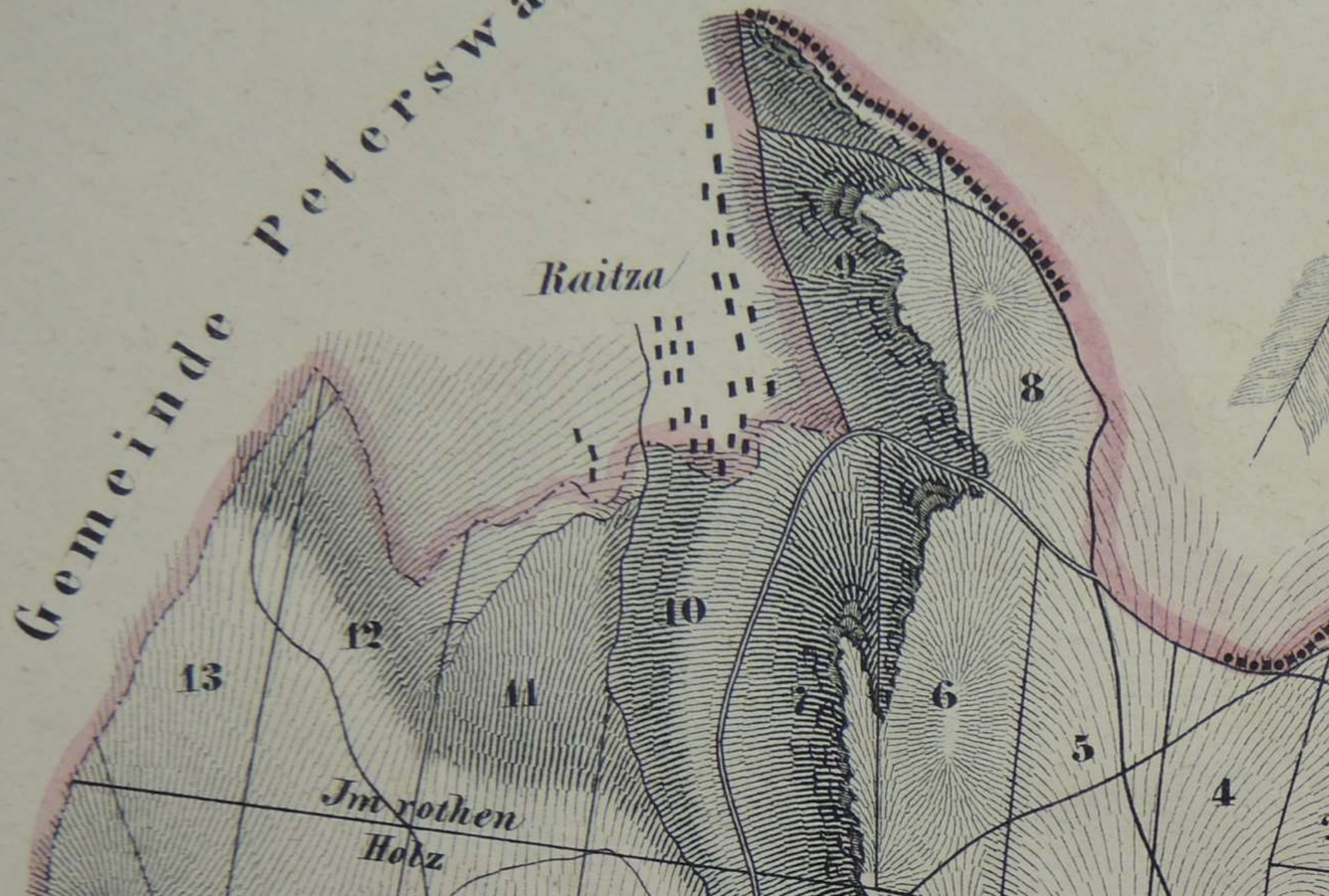

Ves Ostrov, mapa z poč. 18. století

Práce v lese, výroba uhlí... drobné zemědělství

Osada Rájec

Rájec, původně majetek Johanitů.

Vsi znovu založené v 17. století

Hraniční mapa, 1629

Schönstein

Ratsch

